

Rellegir l'Espanya contemporània des de la contrarevolució

Pep Rueda

Universitat de Barcelona
Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història i Arqueologia
Secció d'Història Contemporània i Món Actual
Carrer de Montalegre, 6
08001 Barcelona

Pedro Rújula, *Religión, rey y patria: Los orígenes contrarrevolucionarios de la España contemporánea, 1793-1840*, Madrid, Marcial Pons, 2023.

Pedro Rújula, catedràtic d'història contemporània de la Universitat de Saragossa, és un dels principals especialistes en la contrarevolució espanyola, sobretot, en el carlisme i el realisme al territori aragonès.¹ Tot i així, l'evolució dels estudis acadèmics, determinada per la irrupció de tendències historiogràfiques i l'interès que els bicentenaris desperten, ha ampliat els horitzons geogràfics i cronològics de les seves investigacions. Per una banda, ha estudiat la contrarevolució espanyola en relació amb les dinàmiques dels marcs europeu i americà;²

¹ Pedro RÚJULA, *Contrarrevolución: Realismo y carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1998; Pedro RÚJULA, *Constitución o muerte: El Trienio Liberal y los levantamientos realistas en Aragón (1820-1823)*, Saragossa, Astral, 2000.

² Pedro RÚJULA, «International war, national war, civil war: Spain and Counterrevolution (1793-1840)», dins Pierre SERNA, Antonio DE FRANCESCO i Judith A. MILLER (eds.), *Republics at war, 1776-1840: Revolutions, conflicts, and geopolitics in Europe and the Atlantic world*, Londres, Palgrave MacMillan, 2013, pàgs. 241-159; Pedro RÚJULA i Laura Di FIORE,

per l'altra, n'ha recercat la gènesi fins a la reacció immediata a la Revolució Francesa (1789).³ Els resultats d'aquestes recerques han fet de Rújula un dels principals exponents d'una relectura del trànsit d'Espanya vers la contemporaneïtat en la qual, en diàleg amb la revolució, la contrarevolució és dotada d'un rol actiu i una naturalesa política. Enfront del determinisme del paradigma historiogràfic que considerava la reacció quelcom anacrònic, aquesta renovació historiogràfica establerta a Espanya en les últimes dècades proposa una interpretació de la contrarevolució no com a negació, sinó com a resposta política a la revolució. Reacció i revolució tramaren un debat polític sobre el qual es construïren els fonaments del món contemporani. Reialisme, carlisme i absolutisme foren expressions de les propostes contrarevolucionàries a l'albor de la contemporaneïtat i, com a tals, en determinaren el caràcter.

Projectar una imatge completa d'aquesta interpretació de la contrarevolució constitueix l'objectiu principal de *Religión, rey y patria: Los orígenes contrarrevolucionarios de la España contemporánea, 1793-1840*, volum en el qual Rújula duu a terme una relectura completa del trànsit d'Espanya vers la contemporaneïtat, en la qual la contrarevolució té un paper protagonista. Tot i que el llibre es constitueix a partir de la reedició d'onze treballs previs d'índole diversa, el protagonisme de la contrarevolució en l'argumentari de Rújula se sosté en dos postulats transversals. En primer lloc, Rújula proposa la guerra com a espai pioner per a l'aprenentatge i la socialització política del món popular defensa el paper de la guerra com a espai d'aprenentatge

«From counter-revolution as a project to counter-revolution as a network», *Contemporanea: Rivista di Storia dell'800 e del '900*, 24, 3, 2021, pàgs. 373-380.

3 Pedro RÚJULA, «Du royalisme au légitimisme. La contre-révolution en Espagne (1793-1840)», dins Yves-Marie BERCÉ (dir.), *Les autres vendées: Les contre-révolutions paysannes au XIXe siècle*, La Roche-sur-Yon, CVRH, 2013, pàgs. 107-122; Pedro RÚJULA, «Patriotisme monarchique et pouvoir absolu pendant la guerre d'Espagne contre la Convention (1793-1795)», *Siècles* [en línia], 43, 2016.

ge i de socialització política pionera del món popular, tesi que afavoreix una interpretació del procés de politització popular en el qual l'experiència obté categoria d'instructora. La integració del poble en els conflictes bèl·lics derivats de les disputes entre revolució i reacció propicià, segons la interpretació de Rújula, l'accés popular al territori de la política. Aquest, acompanyat del bombardeig propagandístic d'unes ideologies en construcció i determinat per l'ús de les armes, forjà les primeres identitats polítiques i establí la percepció de l'aixecament armat com a instrument polític. Rújula argumenta que, en el context espanyol, iniciada la incorporació popular a files arran de l'esclat de la Guerra de la Convenció (1793), la politització popular tingué un origen eminentment reaccionari i trobà en l'espiral bèl·lica del primer terç del segle XIX la prova de l'establiment del recurs a les armes com a eina política.

En segon lloc, Rújula nega el caràcter anacrònic a la persistència de trets característics de l'Antic Règim en l'Espanya contemporània perquè els entén com una mostra del paper de la contrarevolució en la transformació de les relacions entre monarca, Església i poble a l'inici de la contemporaneïtat. En concret, identifica en la perpetuació de la rellevància social de l'Església, així com en el manteniment de la centralitat de la figura del rei en l'Espanya contemporània, el resultat de l'adaptació de la reacció davant l'amenaça revolucionària. L'eix d'aquest postulat és l'elaboració i expansió del patriotisme monàrquic, fenomen d'arrel reaccionària i marcadament reialista articulat rere la necessitat d'impel·lir el poble a participar en la defensa armada de la monarquia davant la revolució. D'objectiu inicial simple, la consolidació del patriotisme monàrquic acabà establint un vincle indivisible entre el rei i la pàtria que impossibilità, a llarg termini, l'aparició de propostes que qüestionessin la centralitat del monarca en l'estructura política de l'Espanya contemporània. De manera similar, l'Església, que actuava com a maquinària propagandística, introduí en l'argumentari del patriotisme monàrquic un component

marcadament religiós que li va permetre perpetuar la seva rellevància política i social. En síntesi, altar i tron propiciaren, a través de l'expansió d'un patriotisme d'essència reialista, l'adveniment d'una transformació de les relacions entre la religió, el rei i la pàtria que, en defensa de la reacció, garantia la seva rellevància política, social i cultural en l'Espanya contemporània.

Religión, rey y patria: Los orígenes contrarrevolucionarios de la España contemporánea, 1793-1840 és, per tant, una obra en la qual es reivindica l'herència contrarevolucionària de l'Espanya contemporània a través d'explicitar l'essència reaccionària en la transformació del caràcter polític del poble, l'Església i el monarca per raó d'una conjuntura concreta: la guerra. L'atmosfera de bel·licisme continuat en la qual es trobà immersa Espanya entre la Guerra de la Convenció (1793) i la fi de la Primera Guerra Carlina (1833-1839 o 1840) emmarca, segons Rújula, un període d'elaboració de discursos i de creació d'identitats polítiques modernes afavorit per la monarquia i la religió. Al llarg dels distints conflictes, la contrarevolució va adaptar estratègies, significats i protagonistes per perpetuar, enfront de l'amenaça de la revolució, les estructures de poder característiques de l'Antic Règim. El llibre remarca la centralitat d'aquesta contínua reedició ideològica contrarevolucionària arran dels conflictes que estableix com l'espai on circumscriure l'anàlisi històrica. L'estructura del volum, referma aquest plantejament en presentar successives lectures dels diferents conflictes a través de les quals destaca el dinamisme polític esperonat per la guerra i explicita l'elaboració, la reelaboració i la persistència d'estratègies, discursos i identitats polítiques en clau contrarevolucionària. Les lectures dels conflictes s'entrellacen magistralment i ofereixen perspectives complementàries que condueixen a una visió global però detallada del procés que es tracta d'argumentar.

Tot parteix, però, de l'anàlisi de la Guerra de la Convenció (1793), punt de partida de la integració de la monarquia espanyola en la dinàmica contrarevolucionària europea. Rújula identifica en aquesta

guerra la conjuntura bèl·lica en la qual es feren els primers aprenentatges polítics en relació amb la defensa de la contrarevolució i el patriotisme monàrquic. La urgència que la manca de capacitat econòmica exercí en la monarquia per constituir un exèrcit no professional, requerí el foment del patriotisme monàrquic per impel·lir la població a implicar-se en la defensa dels interessos del rei. L'èxit assolit, argumenta Rújula, constatable en la notable mobilització popular vers el front, evidencia l'existència de vincles fermes entre el poble i el monarca gairebé una dècada abans de l'arribada del segle XIX. De manera similar, en la participació popular de la guerra contra la França jacobina, Rújula hi identifica l'experiència d'iniciació popular en política responsable de l'establiment de la percepció de les armes com a recurs polític legítim. En definitiva, la Guerra de la Convenció fou, als ulls de Rújula, la guerra que feu del poble un actor polític caracteritzat per les armes i l'adhesió al monarca, característiques instigades per una monarquia que aconseguí, enarborant un patriotisme de caire reialista, ser percebuda com quelcom que calia protegir.

Segons Rújula, la Guerra de la Independència (1808-1814) és el conflicte que confirma el floriment dels elements de politització plantats el 1793, així com del seu arrelament. L'aixecament popular i el moviment *juntista* articulats davant el desaparegut aparell administratiu borbònic en defensa del retorn del monarca empresonat, s'entenen com a testimonis de l'existència de llaços fermes entre el poble i la monarquia. De la mateixa manera, l'articulació d'una resposta política en forma de confrontació armada esdevé una demostració de la imbricació dels conceptes de política i guerra en el procés de politització popular. Ara bé, la resistència a l'invasor francès, producte de la naturalesa contrarevolucionària de les transformacions en política iniciades el 1793, funcionà també com a experiència per a la consolidació d'aquestes. Més enllà d'entendre la presència francesa com a fenomen transnacional de transmissió del discurs de la revolució, Rújula considera que la resistència espanyola a l'ocupació estrangera

propicià la consolidació del discurs contrarevolucionari respecte de la pàtria. L'abast territorial del conflicte provocà la integració de noves capes de la població en la política en una lluita en què l'expulsió de l'estranger i el retorn del monarca anaren plegats. Enfront de l'amenaça revolucionària que percebia en l'ocupació, l'Església bregà per propiciar la imbricació d'ambdues metes incorporant el factor religiós i facilitant, en última instància, l'arrelament del patriotisme monàrquic. Amb aquesta nova empenta, la percepció del poble com a col·lectiu amb interessos compartits amb el monarca continuà propagant-se sota el paraigua de la religió, fet que consolidà el vincle d'identitat entre la pàtria, la religió i el monarca.

Ara bé, tot i solidificar els vincles entre els components socials característics de l'Antic Règim, la Guerra del Francès (1808-1814) fou també l'espai en el qual es definí un primer model liberal que acabà traslladant el conflicte revolució/reacció a l'interior del país. L'espiral bèl·lica de caràcter civil no va començar, però, fins a la primera restauració ferrandina (1814-1820), la qual, segons Rújula, *únicament s'entén* si es tenen en compte la persistència i la solidesa dels discursos, les pràctiques i les identitats polítiques forjades en la primera reacció. Fent un ús magistral de les fonts, Rújula evidencia la reiteració de consignes associades a la Guerra de la Convenció (1793) en els projectes polítics ferrandins, així com en la conjuntura de guerra civil durant els compassos finals del Trienni Liberal (1820-1823) i en la configuració de les primeres partides carlines. La permanència del trilema «*religió, rei i pàtria*», que ressonava igual de ferm al Maestrat el 1835 que a la frontera pirenaica el 1793, s'entén com una mostra de l'aferrament dels postulats reaccionaris en una societat espanyola que entrava en la contemporaneïtat. Tan fixats estaven, afirma Rújula, que no únicament determinaren l'articulació de la contrarevolució, sinó que també condicionaren el desenvolupament de la dialèctica reacció/revolució des de l'àmbit liberal. Així, Rújula reconeix el recurs continuat a les armes des de l'espai liberal com un producte

de l'experiència de la primera socialització política popular i, d'altra banda, troba que la manca de propostes de caràcter republicà en el si del liberalisme progressista evidencia la penetració del patriotisme monàrquic en el gruix de la societat espanyola.

La rellevància i la virtut de *Religión, rey y patria: Los orígenes contrarrevolucionarios de la España contemporánea, 1793-1840* rau en la seva capacitat per sintetitzar, al voltant de la guerra com a eix vertebrador, les innovacions historiogràfiques que han fet de la contrarevolució el germen de l'Espanya contemporània. Rújula ofereix una visió transversal del període, acaba de desdibuixar el teleologisme respecte l'adveniment de la contemporaneïtat i contribueix, a partir de l'estudi de les dinàmiques de politització ocorregudes al voltant de la guerra, a la projecció d'una imatge de l'Espanya contemporània teixida sobre la dialèctica entre revolució i contrarevolució. Encara que aquestes aportacions es trobessin ja en d'altres no inèdits de l'autor, cal agrair l'esforç d'edició per oferir una visió monogràfica del desenvolupament de l'Espanya contemporània des d'una perspectiva que, malauradament, no havia estat tractada amb aquesta magnitud.



Els continguts de la revista estan subjectes a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons, el text de la qual està disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>.